

کتاب ماه

نظری بزرگ تخصیص بندی (مبتدی تا)

کتاب ماه

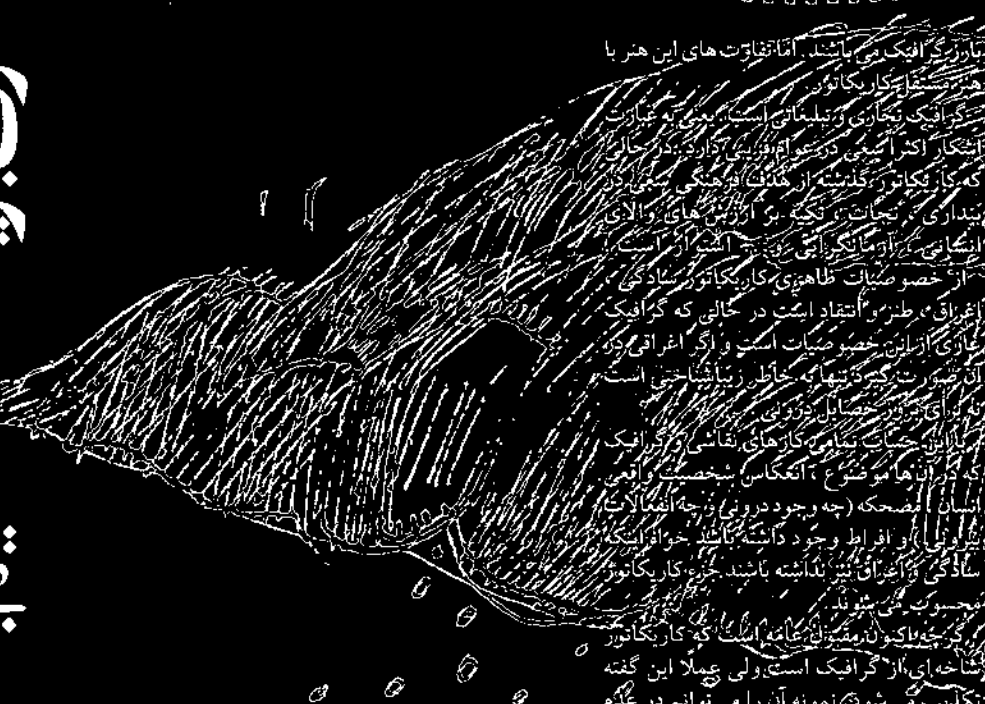
اگر صرف نظر از ایدئولوژی (باید ها و نبایدها) و جهان بینی (هست ها و نیست ها) کاریکاتور را از نقطه نظر دستوری و نگارشی تعریف کنیم به مفهوم مشترکی نسبت به خواهیم یافت که در آن، سادگی، طنز، اغراق، آرمانگرایی، انتقاد، جنبه های اصلی تعریف را تشکیل می دهند ولی وقتی اهداف و کلیات کاریکاتور را در نظر می گیریم متوجه می شویم کاریکاتور صرف نظر از اینکه هنری مستقل (که بعداً درباره این نکته خواهیم گفت) است دارای مضامین و اهدافی است که به کلی برتری خود را به هر چیز و هر هنر نمایان می کند. اگر ما فقط تمرین «طنز نویسی» برای کاریکاتور قائل باشیم سخت در اشتباهیم گو اینکه اکثر کاریکاتوریست های برتر همچون دکلو زو کاریکاتور را چنین تعریف می کنند. کاریکاتور زبانی است که با حرف ها گفته نمی شود، بیان دردهایی است که ناله ای در آن وجود ندارد. دلخراش ترین چیخ هایی است که علیه استبداد و تبعیضات و سوال ها و... سر داده می شود. حرف های بسیاری که قالب آنها خلاصه ترین و موجزترین خط ها هستند. آیا می دانید ماجرای واترگیت را یک خبرنگار و یک کاریکاتوریست به وجود آوردند؟ آیا می دانید کارهای دومیه ضربه مهلکی بر اندام قوای روسی وارد آورد؟ آیا به اهمیت کاری که گیلری در انقلاب فرانسه انجام داد آگاهی؟ و... یا همین کاریکاتوریست های خودمان در انقلاب و جنگ کاریکاتورهایی جسورانه آفریدند که صد در صد در روخه مردم اثر غیر مستقیم داشت مانند ۲۸۵۹ روز مقاومت. با کاوش هایی که روان شناسان انجام داده اند نتیجه جالبی به دست آمده است روان شناسان اعتراف می کنند مردم به خواندن و مطالعه سطور تبلیغی شده اند و طالب رسانه های تصویری هستند علت گرایش مردم در چند سال اخیر به کاریکاتور نیز همین عامل بوده است. مردم در یک نگاه به کاریکاتور جنبه هایی مطالعه می کنند که شاید در

اگر صرف نظر از ایدئولوژی (باید ها و نبایدها) و جهان بینی (هست ها و نیست ها) کاریکاتور را از نقطه نظر دستوری و نگارشی تعریف کنیم به مفهوم مشترکی نسبت به خواهیم یافت که در آن، سادگی، طنز، اغراق، آرمانگرایی، انتقاد، جنبه های اصلی تعریف را تشکیل می دهند ولی وقتی اهداف و کلیات کاریکاتور را در نظر می گیریم متوجه می شویم کاریکاتور صرف نظر از اینکه هنری مستقل (که بعداً درباره این نکته خواهیم گفت) است دارای مضامین و اهدافی است که به کلی برتری خود را به هر چیز و هر هنر نمایان می کند. اگر ما فقط تمرین «طنز نویسی» برای کاریکاتور قائل باشیم سخت در اشتباهیم گو اینکه اکثر کاریکاتوریست های برتر همچون دکلو زو کاریکاتور را چنین تعریف می کنند. کاریکاتور زبانی است که با حرف ها گفته نمی شود، بیان دردهایی است که ناله ای در آن وجود ندارد. دلخراش ترین چیخ هایی است که علیه استبداد و تبعیضات و سوال ها و... سر داده می شود. حرف های بسیاری که قالب آنها خلاصه ترین و موجزترین خط ها هستند. آیا می دانید ماجرای واترگیت را یک خبرنگار و یک کاریکاتوریست به وجود آوردند؟ آیا می دانید کارهای دومیه ضربه مهلکی بر اندام قوای روسی وارد آورد؟ آیا به اهمیت کاری که گیلری در انقلاب فرانسه انجام داد آگاهی؟ و... یا همین کاریکاتوریست های خودمان در انقلاب و جنگ کاریکاتورهایی جسورانه آفریدند که صد در صد در روخه مردم اثر غیر مستقیم داشت مانند ۲۸۵۹ روز مقاومت. با کاوش هایی که روان شناسان انجام داده اند نتیجه جالبی به دست آمده است روان شناسان اعتراف می کنند مردم به خواندن و مطالعه سطور تبلیغی شده اند و طالب رسانه های تصویری هستند علت گرایش مردم در چند سال اخیر به کاریکاتور نیز همین عامل بوده است. مردم در یک نگاه به کاریکاتور جنبه هایی مطالعه می کنند که شاید در

نظری بر یک نقدهای سیمینداری (مجله ۲)

کتاب ماه
روز یکشنبه

ده‌ها صفحه نتوان آن پیام را به خواننده منتقل کرد. به این جهت چه لزومی دارد که مثلا فردی چندین سطر مقاله سیاسی را مطالعه کند در حالی که محتوای آن، همان موضوع با یک کاریکاتور نشان داده شده است. نفوذ کاریکاتور را هر روز پیش از آن است که بتوان وجودش را در یک نگاه بکار نگاه کرد. به اطراف خود نگاه کنید، در تابلوهای تبلیغاتی، سربال‌ها، پوسترها، تابلوهای تبلیغاتی، حتی به صورت کاریکاتورهای مسخره‌کننده نشان داده می‌شود. پوسترهای تبلیغاتی کاریکاتور را نیز می‌تواند مجلات کاریکاتور خفایای می‌کند، کتاب‌ها به صورت کاریکاتورهای دغاله دار شده است، و حتی روی خودکاری که با آن می‌نویسند ممکن است یک طرح کارتون داشته باشد. به علت نفوذ قاطع کاریکاتور اکنون آلبوم‌نشانان و آگاهان سعی در استفاده از این زبان دارند. در جستجوی برای بچه‌های بی‌گمان، خصوصاً بچه‌های همان‌گونه بر نامه‌نگاری‌های زیرزمینی انجام می‌دهند. شاید این شیخ هم‌ان کاریکاتورهای رنگی و خندان است که از داخل آگهی‌های کودکان پخش می‌آیند.

کاریکاتور زبان گنگ ولی گویایی است که هیچ رسانه‌ای را یارای برابری با آن نیست. یک کاریکاتور نیست به وسیله کاریکاتور می‌تواند در جلساتی که بسیار محرمانه و مخصوص هستند شرکت کند. این کاریکاتور نیست می‌تواند مقابل صدها میلیون مردم و پادشاهان و وزرا اظهار عقیده کند، عقیده‌ای را تابو کند، راجع به مسائل صنعتی، سیاسی، اجتماعی انتقاد کند بی آنکه سرزاری، ارتشی، توبی، تانکی پشتوانه فریادش باشد.

گرچه مردم نسبت به کاریکاتور همان دیدی را دارند که نسبت به دلقک، اما خود نمی‌دانند این هنر و یا اصلاً خود کم‌دین‌ها تا چه حد در تصمیم‌گیری‌ها و زندگی آنها تأثیرگذار هستند. کم‌دین‌ها تجسمی زنده از کاریکاتورها هستند و تشابهات زیادی ما بین کاریکاتور نیست‌ها و کم‌دین‌ها وجود دارد می‌توان از این میان به انتقاد طنز، ایجاز، آمانگویی اشاره کرد.

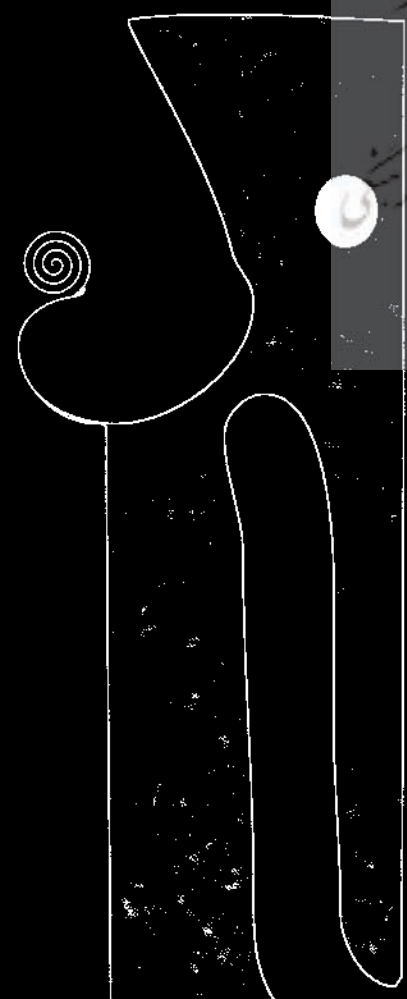
فرولون کاریکاتور نیست مشهور فرانسوی راجع به کاریکاتور اظهار می‌دارد: خطوط دروغین، خطوط دروغین: حقایق همین‌ها هستند. از تمایزات دیگر کاریکاتور با هنرهای دیگر مخصوصاً گرافیک این است که کاریکاتور همیشه با نوعی تخیل همراه بوده است. این درست است که اکثر همه کاریکاتور را شاخه‌ای از طراحی یا گرافیک فرض می‌کنند و می‌گویند کاریکاتور نامدارترین پدیده گرافیکی است ولی در اینجا با اشاره به تضادهایی که کاریکاتور با گرافیک دارد با همان صراحتی که دیوانداری آن را هنر هشتم می‌نامد من نیز کاریکاتور را هنری مستقل از طراحی حتی گرافیک می‌دانم.

تنها تشابه کاریکاتور با طراحی و گرافیک بعضی از عناصر بصری هستند ولی تفاوت‌های آشکاری وجود دارد که در اینجا آنها را ذکر می‌کنم. ابتدا بهتر است یک تعریف کلی از گرافیک همراه با تمایزات آن از طراحی و نقاشی ارائه دهیم. «گرافیک هنری است که تأثیر آن بیشتر به وسیله طراحی است تا به وسیله رنگ» اهداف گرافیک صرفاً جنبه تبلیغاتی و زیباسازی است. پیام‌رسانی تصویری (تبلیغات) تصویرسازی علائم و نشانه‌ها (آدم‌ها) و زیباسازی به وسیله خطاطی از جمله خصوصیات

سازگار گرافیک می‌باشند. اما تفاوت‌های این هنر با هنر دیگر کاریکاتور گرافیک و نقاشی در تبلیغاتی است. یعنی به عبارتی بیشتر کاریکاتور در عرصه‌های فرهنگی کاربرد دارد. کاریکاتور گرافیک در گذشته از گذشته‌های دور برای بیان افکار و عقاید و انتقاد است. کاریکاتور گرافیک از خصوصیات ظاهری کاریکاتور ساده‌گویی، اغراق، طنز و انتقاد است در حالی که گرافیک عادی از این خصوصیات است و اگر اغراقی در آن صورت گرفته تنها به خاطر زیبایی‌شناختی است نه برای برتری حاصل از آن.

کاریکاتور تمام کارهای نقاشی و گرافیک که در آن‌ها موضوع، انعکاس شخصیت و آگاهی انسان (مضحکه) (چه وجود درونی و چه اعمال بیرونی) و افراط وجود داشته باشد خواهد بود. سادگی و اغراق نیز نداشته باشد. کاریکاتور محسوب می‌شوند. کاریکاتور مقبول عامه است که کاریکاتور شاخه‌ای از گرافیک است ولی عملاً این گفته تکذیب می‌شود. نمونه آن را می‌توانم در عذم شرکت دادن کاریکاتور در سومین نمایشگاه دو سالانه آثار طراحان گرافیک مثال بزنم. ولی بهتر است برای آشنایی مخاطبین که اکثر برای اضافه کردن معلومات، این مطلب را می‌خوانند واژه کاریکاتور را شرح دهیم. در این واژه کاریکاتور در ادوار باستان وجود داشته و مورد استعمال بوده شکی نیست ولی رواج و تأیید آن در ۱۶۰۰ و در ۱۶۸۱ برای اولین بار در فرهنگ لغت «بال دینوسکی» ترجمه و معنی شد. کاریکاتور در ایتالیا زاده شد و گمان می‌رود واژه کاریکاتور از کاریکارا یا کاریکاتور به معنی غلو و پر کردن گرفته شده باشد ولی عده‌ای دیگر عقیده دارند این واژه از نام آبیاله کاراچی (آبیال کاراچه) "Anibal Carrache" کاریکاتور موضوع دار گرفته شده است. به عقیده این گروه از تاریخدانان در ۱۹۴۶ که مجموعه پرتره‌های او به صورت گزینی منتشر شد برای اولین بار واژه کاریکاتور پدید آمد.

شاید اولین کاریکاتورها در زمان‌های بسیار قدیم به وجود آمده باشد. اکثر تاریخدانان نیز همین عقیده را دارند به نظر آن‌ها انسان ابتدایی اشکالی را (مانند گاو) که ساده کرده و اغراق می‌داد، بدون شناخت کاریکاتور رسم می‌کرد. با همان نقاب‌ها که برای ترسانیدن یا خنداندن ساخته می‌شدند جزء کاریکاتور محسوب می‌شدند. در هنر باستان کاریکاتور لحن جدیدتری به خود می‌گیرد و کم‌کم هویت می‌یابد مانند کاریکاتور امپراطور کاراکالا که در موزه ایگنون نگهداری می‌شود یا کاریکاتور اسحق نوریج. یا به عنوان مثالی مشهور و واضح‌تر می‌توان داستان نویسنده رومی را نام برد که از توهین کلدسیس نقاش به ملکه استراتونیس خیر می‌دهد کلدسیس ملکه را در آغوش ماهیگیری که تصور می‌رفت معشوق وی باشد نقاشی می‌کند و بدین صورت قالب طنز و انتقاد و موضوع دار بودن را که خصوصیات کاریکاتور را در آن منعکس می‌کند. در این نمونه بسیار روشن است که آشنایی رومی‌ها و یونانی‌ها را با کاریکاتور نشان می‌دهد. همه هنرها در عصر باستان که در آنها اغراق به چشم می‌خورد نوعی کاریکاتور هستند مثلاً ماسک گرچه با اغراق توأم است ولی گویای این نیست که آنها ماسک را صرفاً به خاطر شوخی و

نظریه پرویک تخصصی پند (مجله ۲)

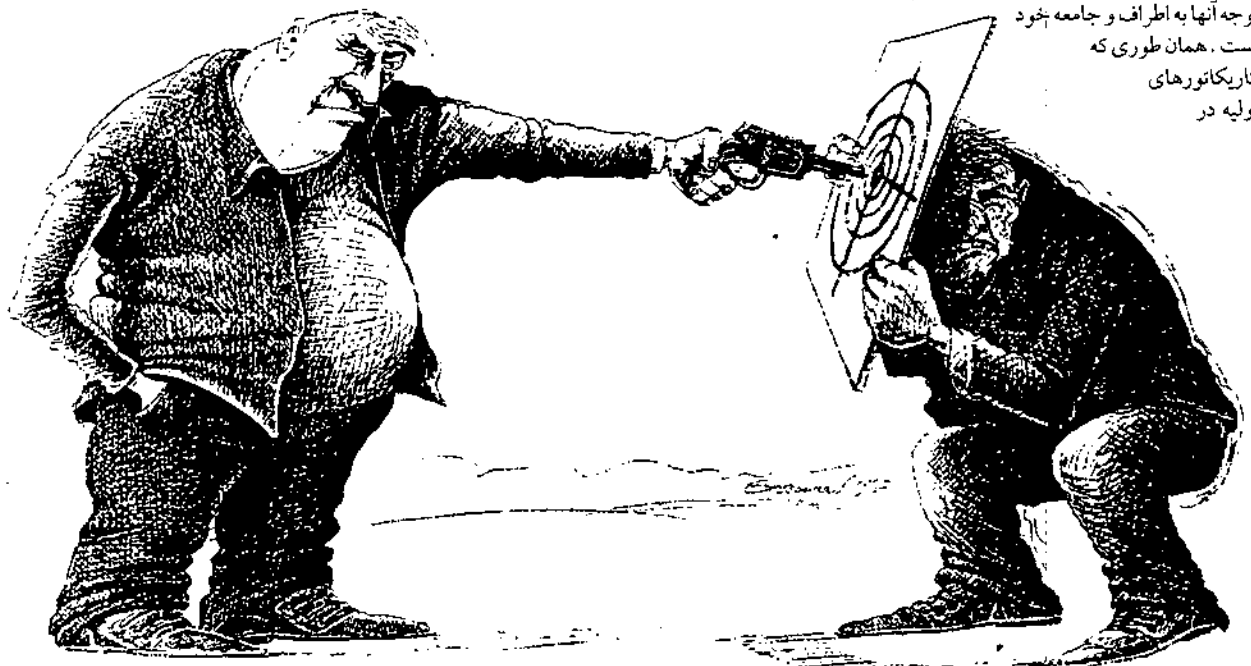
کتاب ماه
روزگار کارکنان

خنده می گذاشتند و نمی توان آنها را کاریکاتور حساب کرد چرا که در پشت همین اغراق آنها خصوصیات باطنی افراد را به نمایش می گذاشتند و مثلی معروف راجع به این پدیده در بین رومی ها وجود دارد که می گوید «ماسک خود را بگذار تا بگویم که هستی». اما از همه اینها گذشته آنچه را که امروز مبدا کاریکاتور به حساب می آورند کاریکاتورهای چهره ای است که داوینچی کشیده است و تنها کاریکاتوری که قدما و اولین تاریخ نویسان کاریکاتور (رایت در لندن و شامپ فلوری در پاریس) آن را جزء کاریکاتور به حساب می آورند، کاریکاتور افسانه فدر است که در روی یک جام نقش بسته و اکنون در موزه گری گورین نگهداری می شود. و به دیگر کاریکاتورها با دیده شک می نگرند مانند گچ بری آیناس، آنجمیس و آسکانیو که در حال فرار از تروی هستند و هر سه نفر دارای سری شبیه سگ هستند و یا آن تعداد از پایروسهای مصری که حیوانات را در حال انجام فعالیت های انسانی نشان می دهند و حتی اشکال و گونه هایی که در یونان به شکل مضحک و بی تناسب طراحی می کردند. با این حال تخمین زده می شود ۴/۵ تصاویر و آثار خنده دار و مضحک هنر روم باستان را به خود اختصاص می دهند. بعد از داوینچی اولین کاریکاتوریست ها بروگل و بوش هستند. از کاریکاتوریست های رنسانس نیز می توان از رافائل Raphael نام برد. اما این سیر تا اختراع صنعت چاپ ادامه می یابد و در ابتدای قرن هفدهم هم یک هنر شخصی بود تا هنر جمعی و اجتماعی. از اواخر قرن شانزدهم تا میانه قرن هجدهم کاریکاتور به عنوان یک نوع سبک در طراحی در استودیوهای ایتالیا استفاده می شد که هدف از آن انتشار را کاریکاتور قرار داده بودند که می توان از لوپرتینو نام برد. در قرن هجدهم ویلیام هوگارت William Hogarth (۱۷۶۴-۱۶۹۷) چهره های مردم جامعه خود را به صورت کاریکاتور به تصویر کشید. چهره های فروشنده دوره گرد، دیوانگان و... در حالی که کاریکاتور به تدریج از زادگاه خود به انگلستان، فرانسه و اسپانیا نیز گسترش می یافت. از میان اولین مروجان کاریکاتور در اسپانیا که نقاش نیز بود می توان از فران سیکو گویا Francisco Goya (۱۸۲۸-۱۷۴۶) و از میان کاریکاتوریست های فرانسه آندره دومیه Andre Honore Dauney را نام برد. جنبه مشترکی که در میان اولین کاریکاتوریست های جهان می یابیم توجه آنها به اطراف و جامعه خود است. همان طوری که کاریکاتورهای اولیه در

ایران به محدوده بومی آذربایجان و اوضاع و مکانیزم زمانی و مکانی آنجا اختصاص داشتند و اگر پا فراتر می گذاشتند به مسائل ایران نیز اشاره می کردند. این در حالی بود که آذربایجان زیر سلطه حکومتی در ایران قرار داشت و باز مسائل ایران به آذربایجان نیز مربوط می شد. گفتیم که کاریکاتور در ایتالیا پدید آمد و در حالی که از یک سو به فرانسه و انگلستان گسترش می یافت، از جهت دیگر به یونان و ترکیه کشیده شد و سپس به آذربایجان رسید. قبل از مشروطیت که روزنامه و مطبوعات در ایران (آذربایجان) منتشر نمی شد نقاشان غالباً آثاری در رابطه با افسانه ها و روایات عامیانه به وجود می آوردند. این نقاشی ها ارتباطی تنگاتنگ با مردم داشت و اکثراً در قالب نقاشی های قهوه خانه ای اجرا می شود. ولی با ظهور و پیدایش مطبوعات، کاریکاتور نیز پا به عرصه وجود گذاشت. ظهور ابتدایی کاریکاتور برای اولین بار در روزنامه ملانصرالدین بسیار قوی و برجسته بود. ملانصرالدین به سردبیری میرزا جلیل تلی زاده و با بهره گیری از کاریکاتوریست هایی چون روتر، یوسف وزیر، بهزاد، شلینگ (شمرلینگ)، عظیم عظیم زاده، موسایف، گرینوسکی و ابراهیم زاده در هفتم آوریل ۱۹۰۶ مصادف با ۱۲ صفر ۱۳۲۴ در تفریس منتشر شد. انتشار روزنامه ملانصرالدین عامل اصلی پیدایش کاریکاتور در ایران است. البته نبایستی از نقش دوران مشروطیت نیز غافل بود. طراحان نشریه ملانصرالدین، اغلب آثارشان را بر مبنای سفرهای شعرا و نوشته های نویسندگان روزنامه تهیه می دیدند. (مانند طرح های عظیم عظیم زاده که بهتر است بگویم کاریکاتوری هایی که در رابطه با اشعار میرزا علی اکبر طاهر زاده ملقب به صابر کشیده شده اند) و اما علت اجتناب این جانب از واژه طرح به این جهت است که کلمه طرح به معنی پی ریزی و افکندن و انداختن تعبیر شده و برای پروژه ها بهتر است تلقی شود، خواه اینکه در اثر ممارست و تکرار، خود من نیز به این واژه عادت کرده ام.

از روزنامه های آن دوران که نقش اساسی در شکل گیری و رواج کاریکاتور داشته اند می توان از همت - دعوت - ارشاد - شلاله - تکامل و فیومات نام برد که به زبان آذری در آذربایجان منتشر می شدند.

زنبور - طوطی، لک لک، بابای امیر، مشعل،

روزگار کارکنان (مجله ۲)

نظریه‌ریک (ماتریک)

کتاب ماه
روز کارکنان

نظریه ریاضیاتی است که در آن به بررسی روابط بین متغیرهای مختلف می‌پردازد. این نظریه در زمینه‌های مختلفی مانند اقتصاد، جامعه‌شناسی و روانشناسی کاربرد دارد. در این مقاله به بررسی مبانی و کاربردهای این نظریه خواهیم پرداخت.

آذربایجان، تبریز، اولین شماره آن در ۶ محرم ۱۳۲۵ قمری به همت میرزا آقا بلوری منتشر شد. بهلول، تهران، در ۱۳۲۹ به مدیریت شیخ علی عراقی و سپس اسدالله خان پارسا منتشر شد. تنبیه، تهران، به مدیریت میرزا ابراهیم خان معتمدالاطباء در ۱۳۲۵ قمری منتشر شد. حشرات الارض در تبریز به مدیریت حاج آقا بلوری در ۱۳۲۶ قمری منتشر شد.

و اولین و مهم‌ترین آنها یعنی ملانصرالدین در تفریس و تبریز ۱۹۰۷ میلادی منتشر شد، اشاره نمود.

عموماً خصوصیات کاریکاتورهای روزنامه‌ای بدین شرح است:

- ۱- در بعدها سیاسی، اقتصادی، ورزشی، اجتماعی، اخلاقی و... بیان می‌شوند.
- ۲- انتقادی و صریح دارند.
- ۳- خطوط در بیشتر موارد مخصوصاً عصر کنونی ساده و از ابزار و آلات طراحی استفاده می‌شود.
- ۴- اغراق - بیشتر در مطبوعات ما - جنبه کلیشه‌ای دارد.
- ۵- در بالا یا پایین طرح نوشت وجود دارد یعنی وابسته به ادبیات هستند.
- ۶- کادرها کوچک و محدودند، مخصوصاً در کشور ما و در عصر حاضر.
- ۷- دارای طنز و درک پایین هستند، به عبارت ساده با امثال و اشعار کوچه بازاری و طنزهای ساده اجتماعی بیشتر سر و کار دارند و قابل هضم افشار عادی جامعه‌اند.
- ۸- موضوع روز را بیان می‌کنند یعنی دارای تاریخ مصرف هستند و به اختیار روز وابسته‌اند.

● کاریکاتور سیاسی (ادیتوریال)

این نوع کاریکاتور به نام کاریکاتور یک صفحه‌ای یا کارتون در بین غربیان رواج دارد در کشور ما نیز سابقه‌ای دیرین دارد وقتی روتر کاریکاتور محمدعلی شاه را با بدنی گاو مانند می‌کشید، یک هجو بزرگ سیاسی را اعلام می‌نمود. و از این رو روتر را نمی‌توان شماتت کرد چون که کاریکاتور سیاسی در آغاز با بیانی به صورت تهاجمی و ضد آداب رایج بود. اما در حال حاضر کاریکاتور سیاسی که بخشی از کاریکاتور روزنامه‌ای است گرچه در دیگر انواع نیز کاربرد دارد؛ به نوعی زبان رایج مبدل شده است. در ایران این زبان آدابی بعد از انقلاب ۵۷ به اوج شکوفایی رسید. شاید عده‌ای تصور کنند کاریکاتور نیکیایی فقط نقش براندازی حکومت‌ها و دولت‌ها را برعهده داشت اما چنین نیست کاریکاتور سیاسی از سیاست دولت یک مملکت و رؤسای آنها و... انتقاد می‌کند و اکنون به صورت طنز بیان می‌شود نه هجو. اما علت اینکه چرا این بخش را تحت کاریکاتور روزنامه‌ای قرار می‌دهیم این است که بیشترین کاربرد را در این رشته دارد. و در قسمت‌های دیگر کاربرد کمتری دارد گرچه هر نوع کاریکاتور حتی غیر سیاسی نوعاً کاریکاتور سیاسی است. برای آگاهی بهتر است بگوییم در آمریکا توماس نانت پدر کاریکاتور سیاسی نامیده می‌شود. و لازم به یادآوری است در هر جامعه‌ای که مسئولان سیاسی آن تاب تحمل کاریکاتور و انتقاد داشته باشند جامعه‌ای سالم تر و آفریده‌اند.

(ب) بدون شرح

کاریکاتور بدون شرح با بین‌المللی همان کاریکاتور بی‌زیرنویس است که مانند کاریکاتور مطبوعاتی در همه جوامع به عنوان یکی دیگر از

بهلول. اکنون که بیش از ۳۰۰ سال از عمر کاریکاتور در جهان می‌گذرد کاریکاتور ایران نیز همگام با جهان به رشد و تقدس هر چه بیشتر نزدیک می‌شود.

● تقسیم‌بندی‌ها

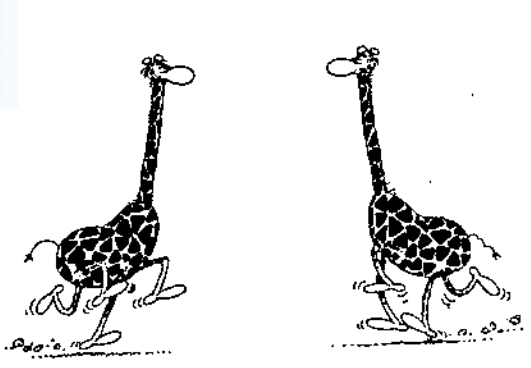
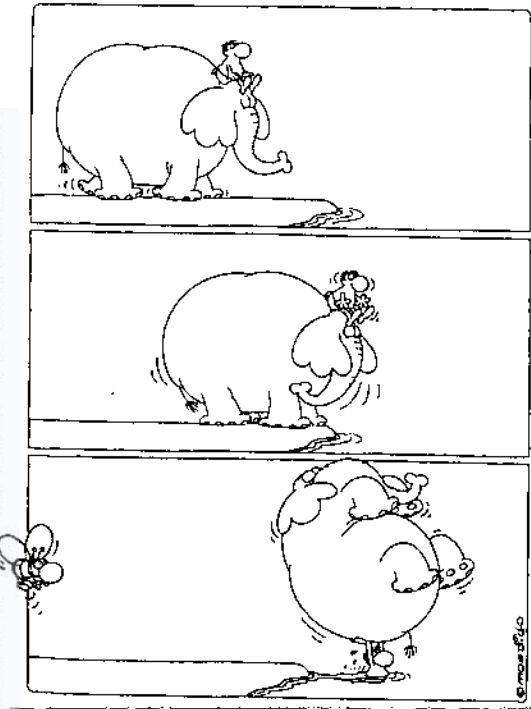
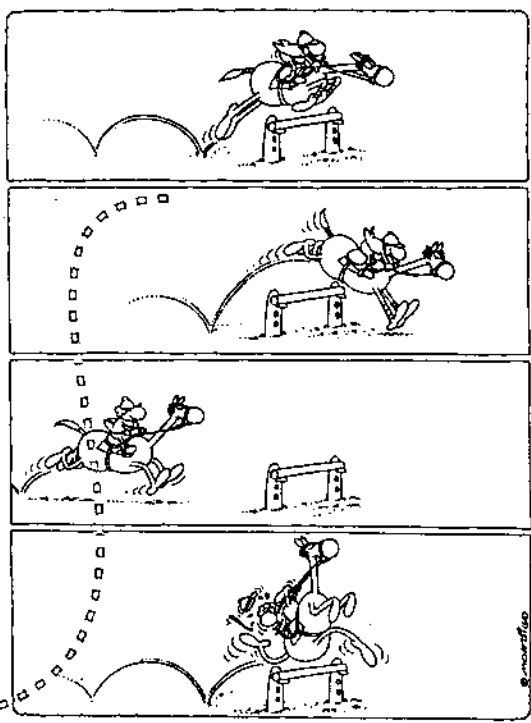
تاکنون که چندین سال از عمر کاریکاتور می‌گذرد یک تقسیم‌بندی اساسی برای کاریکاتور در نظر گرفته نشده است اما اکنون بایستی چنین تقسیم‌بندی صورت گیرد. ولی این تقسیم‌بندی هیچ‌گونه لطمه‌ای به آزادی کاریکاتور از قید و بند قوانین خشک وارد نمی‌سازد. علت اینکه تاکنون چنین تقسیم‌بندی صورت نگرفته است شاید عدم نیاز بود ولی اکنون برای آموزش کاریکاتور (و نه طنز چون با وجود دانشگاه‌ها و مدارس طنز می‌توان به جرأت گفت طنز آموزشی نیست ولی کاریکاتور را در بین افراد با استعداد هم‌شود آموزش داد) نیاز به یک تقسیم‌بندی اساسی داریم که حدود و مرزها را مشخص کند و کسی که برای اولین بار اقدام به تحصیل یا تدریس می‌کند در میان واژه‌ها و سردرگمی‌ها، آواره نماند.

تقسیم‌بندی که من برای کاریکاتور در نظر گرفته‌ام زائیده تفکر خودم نیست از بین صد‌ها کتاب از بین هزاران نظریه و عقیده توانسته‌ام این تقسیم‌بندی را به وجود بیاورم و بنابراین باید نظریه اکثریت را محترم شمرده هر چند که ممکن است بعضی نظری مخالف داشته باشند ولی همه اینها به وسیله استدلال‌های قاطع و روشن آورده می‌شوند. الف) کاریکاتور روزنامه‌ای (ب) کاریکاتور بین‌المللی (ج) کاریکاتور دنباله‌دار (د) کاریکاتور تلویزیونی (ه) کاریکاتور چهره و تصویرگری.

- الف) کاریکاتور روزنامه‌ای

برای کاریکاتور روزنامه‌ای که بخش‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... را در بر می‌گیرد نام‌های مختلفی مورد استعمال قرار گرفته است از جمله ژورنالیستی، تیردار، مطبوعاتی، زیرنویس‌دار و... بیش از دو قرن است که کاریکاتورست‌ها مطبوعات را عرصه‌ای مناسب برای بیان افکار و عقاید و نمایش آناشان یافته‌اند. خاستگاه اصلی کاریکاتور مطبوعات است. گرچه در آغاز خاستگاه کاریکاتور روزنامه‌ای بوده اما پایگاه طرح‌های طنز مطبوعات بوده است. از نشریات مهم که در آغاز پیدایش کاریکاتور منتشر می‌شدند می‌توان از فیلیون و دومیه که اولین نشریات طنز فرانسه مانند شاری واری و کاریکاتور را به راه انداختند نام برد. مجله پانچ نیز عرصه مناسبی برای فعالیت و تربیت کاریکاتورست‌های برتر جهان بوده است. مد یعنی (دیوانه) به سردبیری جانیز اکنون برترین مجله طنز و کاریکاتور در جهان به شمار می‌رود. اعتلای فرهنگ یک جامعه به گسترش فضای انتقاد و شمار (کثرت) نشریات انتقادی و کاریکاتوری در آن جامعه بستگی دارد. مهم‌ترین و پایدارترین نشریه طنز ایران «توفیق» به سردبیری حسن و حسین توفیق بود که حدود ۵۰ سال بی‌وقفه منتشر شد. از نشریات تاریخی ایران می‌توان به:

نسیم شمال، رشت، در ۱۳۲۵ به مدیریت سیدشرف‌الدین حسینی منتشر شد. کشکول، اصفهان، اولین شماره آن در تاریخ شنبه پانزدهم صفر ۱۳۲۵ منتشر شد.

تقسیم بندی های کاریکاتور مورد قبول واقع شده است.

در این نوع کاریکاتور تصاویر خود گویای کاریکاتور و حامل پیام مورد نظر هستند. این نوع کاریکاتور بیشتر برای نمایشگاه ها کشیده می شود و موضوعات برخلاف کاریکاتورهای مطبوعاتی کهنه نشدنی هستند. در این نوع کاریکاتور موضوع خود انسان و بیان افکار و دژوئی اوست، موضوعی که در تمام جهان و شرایط اقلیمی یکسان است و منحصراً برای آن سوزهای به شمار می رود. حتی آثار تاریخی در مقدمه ای که به طرح های استاد مهرآیین نوشته می شود، در این فضای عصبی و نامطمئن اگر کشایش در خانه تان را بگوید، کثافات کاریکاتور ریزی از آن سر دنیا به دستتان می رسد و وقتی ورقش می زیند ناگهان در می یابید مردمی که آنجا زندگی می کنند به همان چیزها و اتفاقاتی می خندند که ما در اینجا به آنها می خندیم و به آن نتیجه می رسید که با آدمی در آن نقطه دنیا، بیش از آنچه تصور می کردید وجه اشتراک دارید. قالب طراحی کاریکاتورهای بدون شرح است یا لرزان و یا رئالیستی.

اما از کاریکاتور بدون شرح با نام کاریکاتور طنز دار هم نام می برند طنز در ایران به خصوص آذربایجان سابقه ای دیرین دارد و شخصیت ملا نصرالدین یکی از بزرگترین شخصیت های فکاهی ایران، عراق، ترکیه و آذربایجان به شمار می رود. روایات و حرف هایی بی شماری از قدیم درباره اهمیت طنز در بهبود زندگی انسان باقی مانده است از جمله: حضرت باقر (ع) می فرماید: ان الله عز وجل يحب الملاعب فی الجماعه بلارخث (همانا خدای عز و جل، کسی را که میان جمع به خوشمزگی و شوخ طبعی پردازد دوست دارد در صورتی که تاسراً در کلامش نباشد.) رسول اکرم (ص) می فرماید: من سر مؤمن افتد سرنی و من سرنی فقد سرالله (هر کس مؤمنی را شاد کند مرا و در نتیجه خدا را شاد کرده است). عبید زاکانی: رو مسخرگی پیشه کن و مطربیی آموز تا داد خود از کهنتر و مهتر بیستانی. اکثر کاریکاتوریست ها از کاریکاتور به عنوان طنز یاد می کنند در حالی که کاریکاتور قالب طنز است و وقتی ما دو نوع تقسیم بندی برای کاریکاتور

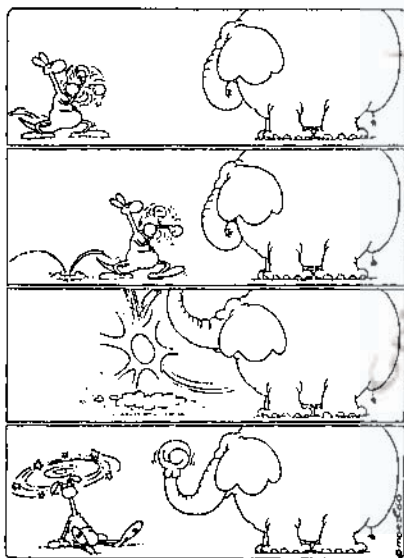
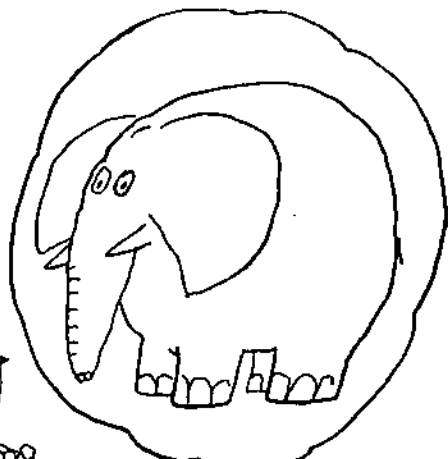
بدون شرح در نظر می گیریم اشتباه است بگویم طنز شاد و طنز تلخ بلکه بهتر است بگویم کاریکاتور با مضمون شاد - کاریکاتور با مضمون تلخ.

۱- کاریکاتور شاد: برای روشن شدن مفهوم کاریکاتور شاد لازم است ما فقط خنده را بررسی کنیم: خنده رفتار مخصوصی از انسان است. ارسطو معتقد بود آدمی تنها موجودی است که قادر به خندیدن است کانت خنده را فشار آنا اقتباس که ناگهان از بین می رود تعریف کرده است.

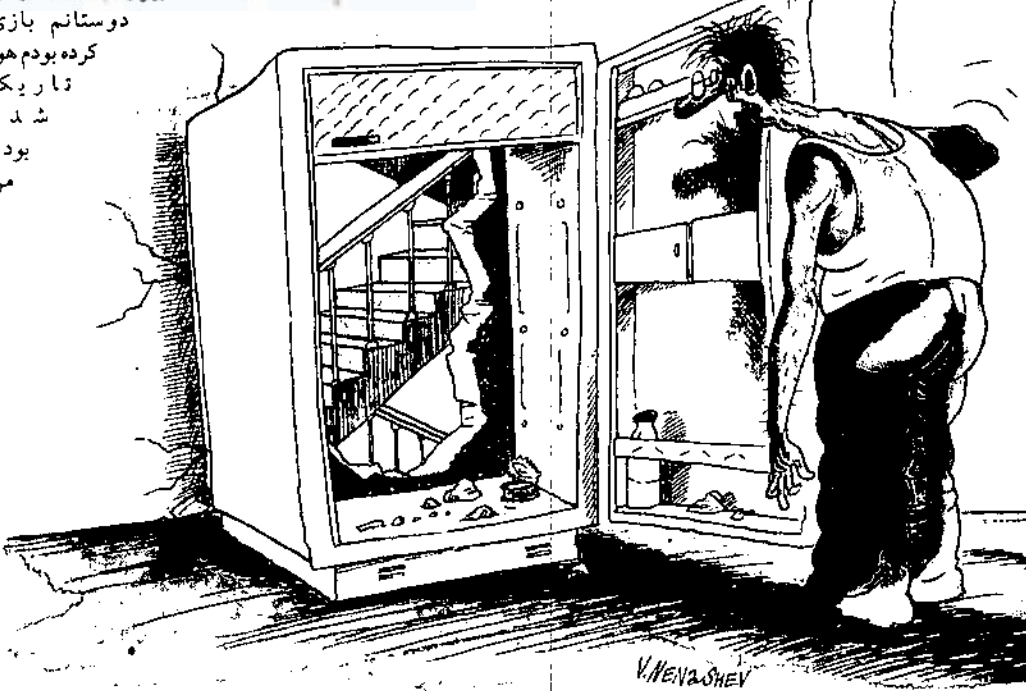
زمال. ل. مان. روان شناس معاصر خنده را ناشی از ادراک ناگهانی تناقض موجود میان وضع چیزها جهان که هست و چنان که باید باشد می داند. عقیده آخری که به نظر معقول تر می رسد چرا که ما هنگامی می خندیم که پدیده ها از وضع معمول خود خارج می شوند در این حال ما عیب ها و نقص ها را به منظور تحقیر نمودن به تمسخر می گیریم. بسیاری از کاریکاتورهای شاد بدون معنی هستند کاریکاتوری که معنی نداشته باشد و برای خندانیدن کشیده شود کاریکاتور گنگ نامیده می شود.

کاریکاتور سیاه:

کاریکاتور تلخ ناب ترین نوع کاریکاتور به شمار می رود. این نوع کاریکاتور به شکل بسیار جدی بیان می شود منظورم این است که در قالب خنده گزیننده ترین معانی را در بر دارد. موردیلو درباره چنین خنده ای گفته است: معنای نوعی حساسیت و ترس را می دهد ترس آبا و اجدادی، ترس از زندگی یا خوب زیستن. ترس عدم توانایی در برقرار ساختن ارتباط با مردم و خیلی چیزهای دیگر و خاطره ای از کودکی ام به یاد دارم. روزی تا دیر وقت بیرون مانده و با دوستانم بازی کرده بودم هوا تاریک شده بود من

دوستانم بازی کرده بودم هوا تاریک شده بود من

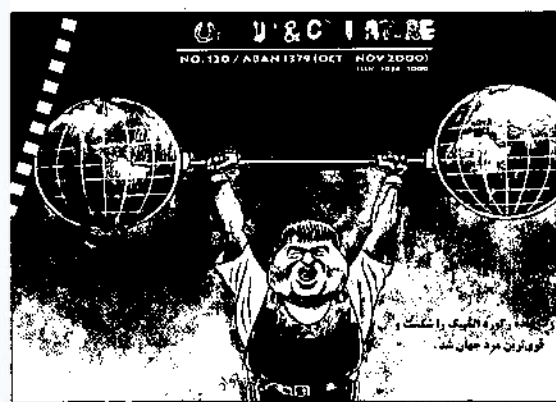
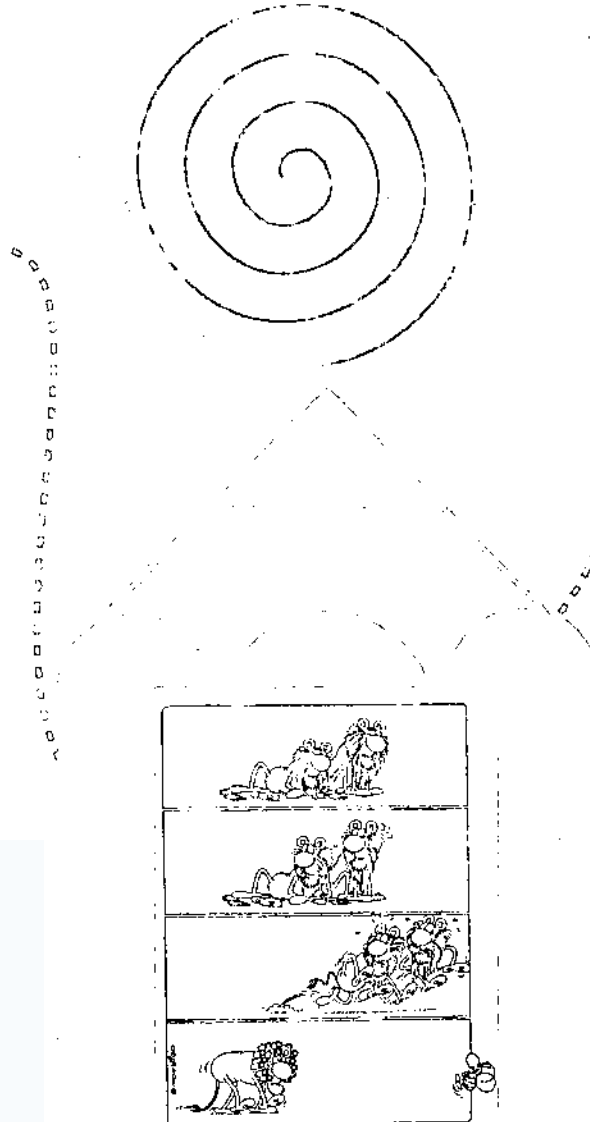

تلخ است و کاریکاتور سیاه نیز به این جهت تلخ است که واقعیت‌ها را افشا می‌کند رازها را بر ملا می‌سازد و نمی‌خواهد انسان خود را فریب دهد. دکلوژو کاریکاتوریستی که کارهای سیاه او شهرت جهانی دارد می‌گوید: «کاریکاتوریست‌هایی که در این زمینه کار می‌کنند در واقع در فضایی بین مرگ و زندگی، امید و ناامیدی حرکت می‌کنند. یک فضای به ظاهر مضحک ولی در باطن غم‌انگیز. طنز سیاه بیان ناامیدانه‌ای است که مؤدبانه گفته می‌شود.» در واقع این تیپ آدم‌ها در آستانه جنون قرار دارند انسان‌هایی هستند که هم واقعیت‌ها را درک می‌کنند و هم آنها را برای ما بیان می‌کنند این نوع کاریکاتورها عمدتاً مسایل فلسفی و مسایل اجتماعی را می‌گویند. درک طنز سیاه دشوارترین نوع ادراک کاریکاتور است. آدم‌های بی‌عار و کم‌سواد و زشت این نوع کاریکاتور را درک نمی‌کنند و اگر هم درک کنند به صورت غلطی آن را تعبیر می‌کنند. این نوع کاریکاتور زهرخند است و به بیننده شوک ناگهانی وارد می‌سازد فضایی مشوش و پر حزن و هراسناک دارد. کاریکاتوریست سیاه با کژی‌ها و ناراستی‌ها مبارزه می‌کند و از بدی‌ها و سیر زمان انتقام می‌گیرد. در صورتی که کاریکاتور سیاه می‌خنداند. خود کاریکاتوریست حتماً آن را با گریه و خون دل کشیده است. کاریکاتور سیاه را همیشه به سیاست نیز می‌توان تفسیر و ترجمه کرد. در کاریکاتور سیاه از پابانی به ظاهر خوش ولی در بطن غصه دار خبر می‌رسد.

کاریکاتور و تداوم موضوع
در کاریکاتور دنباله‌دار موضوعی را شروع کرده

برای رسیدن به خانه می‌بایست از پارک خلوتی عبور می‌کردم به ناچار ترس خود را به وسیله سوت زدن تا حدی فرو نشاندم حالا هم می‌گویم همین کار را در کاریکاتورهایم انجام دهم. در کاریکاتور تلخ واژه‌های برتر و مضامین عالی و معنوی بسیار به چشم می‌خورد، اکثر کاریکاتوریست‌هایی که با طنز تلخ کار می‌کردند مانند بسک که ابتدا خود را طلایی کرد و سپس خودکشی کرد و یا شاووال کاریکاتوریست دیگری که به طرز فجیعی خودکشی نمود. این نوع از انسان‌ها زندگی می‌کردند؛ خنده‌های نیشدار و زنده دل فرانسه خشن و گزنده‌ی انگلیسی، پراضطراب اسپانیایی همه از نوعی طنز سیاه خبر می‌دهند. در همه این جوامع کاریکاتوریست‌های طنز با مضمون سیاه از نوعی رنج مزمن و لاعلاج شکایت دارند. مثلی است معروف که می‌گوید: «آنکه می‌گرید بک درد دارد و آنکه می‌خندد هزار درد.»

کاریکاتوریست‌هایی که با مضمون سیاه کار می‌کنند علاقه عجیبی دارند تا با سرنوشت ستیز کنند. اینها نمی‌خواهند مرگ تحمیلی را قبول کنند اینها می‌گویند انسان در همه حال حتی در خوش‌ترین لحظات از نوعی درد، رنج می‌برد و ناپیستی انسان چنین می‌بود. گوهان ویلسون کاریکاتوریست امریکایی می‌گوید: من همیشه علاقه خاصی به رقص مرگ داشته‌ام. کسانی که کاریکاتور تلخ را می‌بینند با وجود اینکه خلاء روانی می‌شوند اما بر رنج‌ها و اندوه‌های آنها افزوده می‌شود و کاریکاتور تأثیر زیادتری بر آنها می‌گذارد. از قدیم گفته‌اند حقیقت

و ادامه داده ایم و در کادر آخری موضوع را به پایان می‌رسانیم، انیمیشن نیز از این قاعده برکنار نیست موضوع چه خوب و چه بد، چه با نتیجه و چه بی نتیجه، چه در یک قسمت یا طولانی، بالاخره به پایان خواهد رسید، کاریکاتور چهره بخود پایان است و اصلاً تداومی ندارد مگر اینکه موضوع دار باشد. کارتونها و ژورنال کاریکاتورها نیز با یک طنز گفتاری یا یک جک و حرف خنده دار به پایان می‌رسد و خواننده از پایان موضوع باخبر است. ولی کاریکاتور سیاه اکثراً به پایان نمی‌رسند و عملی را در حین وقوع نشان می‌دهند. عملی که بیننده از پایان آن با خبر است ولی آن را مشاهده نمی‌کند. این تداوم زمانی و موضوعی خود جذابیت خاصی را برای بیننده به وجود می‌آورد بیننده بیشتر از کاریکاتور سیاه تأثیر می‌گیرد و شاید علتش همین تداوم باشد که بیننده به خاطر اینکه موضوع به پایان نرسیده آن را همیشه در ذهن دارد و به دنبال پایان خوب آن است. مثلاً هنگامی که یک زندانی در حال پرتاب وزنه پایش است هنوز آن را پرتاب نکرده تا زمین بخورد. پس در طنز سیاه یعنی کاریکاتور سیاه با حقایقی رو به رو هستیم که هنوز انجام نشده اند طلال سلیمان در مقدمه طرح های ناجی العلی می نویسد: در کاریکاتورهای ناجی العلی در پی قهقهه و یا حتی لبخند و دوری از مسایل سیاسی و غم های زندگی میباش. در کاریکاتورهای او در اندوه هایت و حقایق تاریخی ات غوطه ور شود. آنها را بین و او را بخوان تا تو خودت باشی.

از پیشگامان کاریکاتور سیاه می توان از: شاول - بوسک - موز - فرد - آندره فرانسوا - سینه - دکلوژو - کابو کاردون - کورمه لن - بیست - کلودس - توپور - ترز نام برد. حتی همه نام هایی که راجع به طنز سیاه برای مؤسسات و کانون ها انتخاب می شود از تلخ بودن، بی هدف بودن، گزنده بودن کاریکاتور سیاه استفاده می شود مانند گروه کاکتوس (گروه کاریکاتوریلست های آذربایجان) و یا کاستی گروه کاریکاتوریلست هایی که این نام را به جهت تلخ بودن اما شفا بخش بودن آن انتخاب کرده اند.

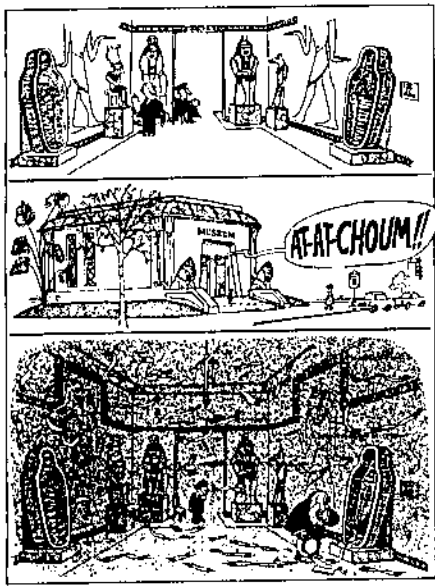
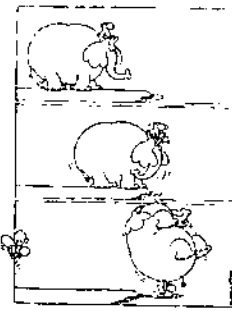
در کاریکاتور سیاه، کاریکاتوریلست نمی تواند ساکت باشد مدام فریاد می کشد و احساس مسؤولیت می کند. مجید رزازی می نویسد: در پشت همین واقعیت های عربان و تلخ نوعی حس مسؤولیت و... از کاریکاتوریلست هایی که در زمینه طنز تلخ کار می کنند از استاد شجاعی طباطبایی و استاد شبیری نام برده می شود. کسانی که برای رسیدن به عدالت اجتماعی تلاش می کنند. اما از خود طنز یا بهتر بگویم خنده، شاخه هایی جدا می شود که عبارتند از:

۱- هجو یا هجلا. در این نوع کاریکاتور که اکثراً در ابتدای پیدایش کاریکاتور در جهان و ایران معمول بود فقط بدگویی و برشماری معایب فرد یا نوعی پرخاشگری و استهزا مدنظر است. ۲- طنز. وقتی فردی وارد کلاس می شود معلم برای سرزنش او می گوید چه خوب زود آمدی؟ یک طنز شکل می گیرد. در طنز ما با بحرف های نیشدار اما مؤدبانه تضادها را به تمسخر می گیریم سخن طنز با کنایه و طعنه و سرزنش همراه است گرچه طنز به خوبی هزل از عهده خندانیدن بر نمی آید اما ارزشی بالا دارد. چنانکه به عنوان نمونه می توان گفت مد، دایست و لیلیچتاد از طنز به عنوان سلاحی علیه استقرار سیاسی و اجتماعی طرفداران استبداد و حکومت استفاده می کنند.

در طنز از دگرگونی ها، حوادث منتظره، انتظار بی نتیجه، عدم تناسب، و غافلگیری و... خنده می سازند نمونه عالی طنز را باید در تاریخ ادبیات جست.

۳- هزل - سخن بی ارزش و بی محتوایی است که صرفاً برای خندانند به وجود آمده است در هزل هیچ نتیجه ای به دست نمی آید حرف ها اکثراً بی ادبانه و یاهو هستند.

در فرانسه نیز چنین تقسیم بندی هایی برای خنده قایل شده اند به طوری که هزل را LUMOUR هجو را SATIRE و طنز را ARONI نامیده اند.

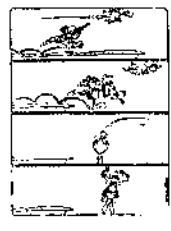
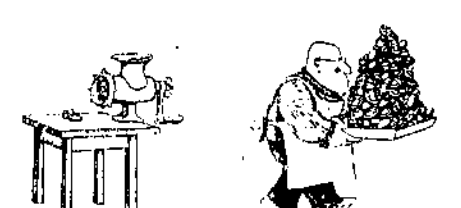
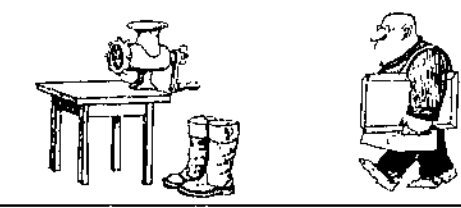
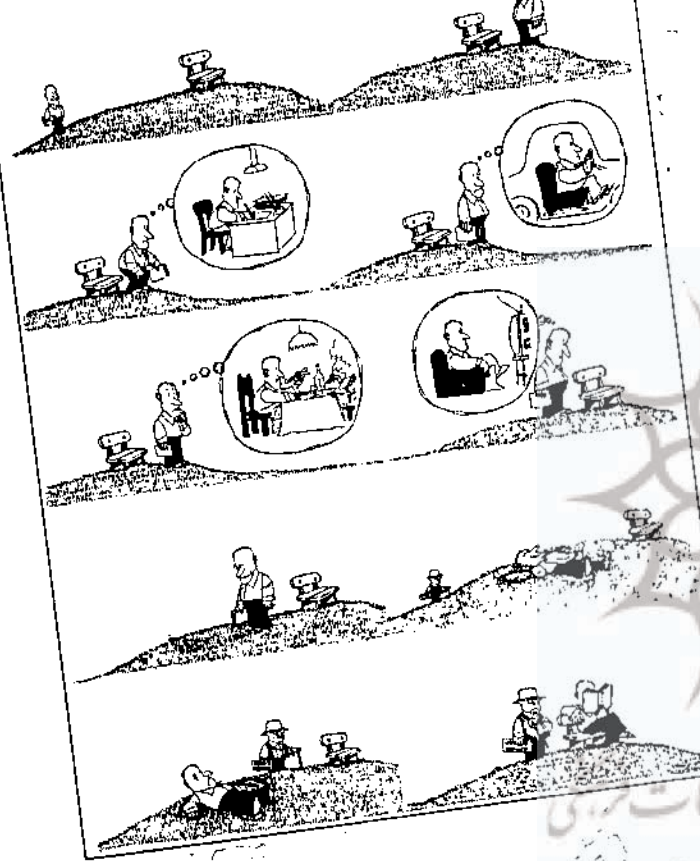

کاریکاتور دنباله دار

کاریکاتور دنباله دار که با نام های سریالی - تدریجی - کاریکاتور استریپ - کاریکاستریپ - کمیک استریپ و کارتون استریپ خوانده می شود شامل سلسله تصاویری است که موضوع غالب آنها در کادر آخر نهفته است. اکنون کاریکاتورهای دنباله دار نقش مهمی نسبت به انواع دیگر در عرصه مطبوعات و جامعه دارند. اکنون اگر سری به کتابفروشی های دیگر کشورها منجمله فرانسه یا آمریکا بزنید آنها را لبریز از کتاب هایی خواهید یافت که به صورت کاریکاتورهای دنباله دار طراحی شده اند. اکنون اعلان ها، آگهی ها، کارت های پستال، و دعوت، تمیها، بوسترها، یادبودها تبلیغات و همه و همه به صورت کاریکاتور دنباله دار نشان داده می شوند.

لازمه کاریکاتور دنباله دار این است که تا قبل از رسیدن به آخرین تصویر بیننده نتواند نتیجه و آخر موضوع را حدس بزند در این نوع کاریکاتور فقط ناب ترین و پر محتوای ترین قسمت داستان طراحی می شود.

از عمر کاریکاتور دنباله دار اکنون ۴۰ سال است که می گذرد. گرچه قدمت اصلی آن باز به ادوار باستانی بر می گردد. حجاری های یونانی و ایرانی، مصری و رومی که وقایع صحنه های جنگ و گرفتن اسرا و آوردنشان به بارگاه جلوی تخت پادشاه نوعی کاریکاتور دنباله دار است. در چین قدیم تصاویری دنباله دار که برای نمایاندن افسانه ها و صحنه های معمولی زندگی بوده است نوعی کاریکاتور دنباله دار به حساب می آید. بعد از آن کم کم کاریکاتور دنباله دار به صورت علمی تری دنباله شد بنابراین در آنها تنوع در زوایا و کادر کمتر به چشم می خورد. از عمده ترین طراحان این سال ها جورج داوی طرح

نظری بر یک تخصص بندی (ماتریال) مکتوب

بلژیکی با نام مستعار هرزه خلق شد و پدر و پسر توسط ارایش ارز آلمانی در ۱۹۳۴ نام برد. داستان های کمیک که به صورت طولانی نشان داده می شوند به جهت استفاده از مواد و مصالح گرافیکی و وجود وقایع اضافی و بیهوده episodes داستان های گفته می شوند. ولی ما هرگز نمی توانیم کارهای با ارزشی همچون کارهای کینو و موردیلو را جزء گرافیک حساب کنیم. از خصوصیات کاریکاتورهای دنباله دار کارهای نامنظم و یا منظمی هستند که در درس های آینده به آنها اشاره خواهیم کرد و فقط به عنوان نمونه و خلاصه می توانیم بگوییم که با کادرها نیز می شود موضوع آفرید مانند یکی از کارهای مک کی که در آن سامی کوچولو با عطسه اش کادر را فرو می ریزد. نوشته ها به ندرت چاپی هستند و غالباً به صورت کارتون نوشته شده اند.

در قرن بیستم به اوج تکامل خود رسیده است و اوج و تکامل آن به ایالات متحده آمریکا مربوط می شود. در طول سی سال کاریکاتورهای دنباله دار فقط برای تفریح و سرگرمی به کار گرفته می شدند مانند گامیس، بلوندی، ولی با کاریکاتورهای دنباله دار آلن دختر بیجهت که در سال ۱۹۲۴ عرضه شدند شکل خاصی و اجتماعی یافتند. اکنون این هنر یکی از مهم ترین وسایل ارتباط جمعی را تشکیل می دهد و یکی از عوامل این را می توان ناک راجرز در قرن ۲۵ نام برد. رنگ و صفحه آرایی نیز در کاریکاتور دنباله دار نقش مهمی دارند. بیشتر کاریکاتوریست ها تاکنون به شک و تردید به این شاخه نگریسته اند و بهتر دانسته اند آنها را در تقسیم بندی ها راه ندهند ولی صاحب نظران و محققان بزرگی همچون لوئیس بوستر و زین و یا یکی از هنرمندان خودمان (توکا نیستانی) آن را جزئی لاینفک از کاریکاتور دانسته اند و اکثر کاریکاتوریست ها نیز این شاخه را بان اطمینان به عنوان یکی دیگر از قسمت های کاریکاتور محسوب نموده اند. آنچه مسلم است اینکه همه خصوصیات کاریکاتور در این شاخه نیز وجود دارد. ■

lor. O. fon برتی براون طراحی سلسله کمیک های Puck نام براون و تام ویلیکسون اند. نخستین کارتون استریپ با نام پسران کاترینا اثر ردلف دیرکس هست که از سال ۱۸۹۶ شروع شده و اکنون نیز ادامه دارد در سال ۱۹۲۰ کاریکاتورریستی به نام والت دیسنی کاریکاتورهای دنباله داری به نام میکی ماوسین عرضه کرد که به شهرت جهانی دست یافت. و ادر سال ۱۹۲۵ کارتون های دنباله داری توسط آلن استن اوگان در آمریکا منتشر شد که از پر طرفدارترین کاریکاتورهای دنباله دار زمان خود بود. قدیمی ترین نمونه های کاریکاتور دنباله دار نیز در قرن نوزدهم به وسیله ویلهم بوش به کار گرفته شده اند. در کاریکاتورهای دنباله دار معمولاً از طرف چپ و بالا موضوع شروع می شود. در سال ۱۹۲۹ کمیک های قهرمانی متولد شدند. تارزان قهرمانی از جنگل که در کودکی به وسیله میمون های آدم نما بزرگ می شد و دارای قدرت فوق العاده و استعداد های خارق العاده ای بود توسط ادگار رایس باروز در ۱۹۱۴ ساخته شد بلوندی در سال ۱۹۳۰ ابر قهرمانان عصر ماشین بتمن ۱۹۳۶ و شخصیت سوپرمن که در سال ۱۹۳۸ عرضه شد. امروزه چنین کاریکاتورهایی که غالباً به شکل رئالیستی طراحی می شوند فروش بسیار چشمگیری دارند این رقم منتشره در آلمان تا مرز ۱۲ میلیون جلد بالا رفته است و از مجموعه ها huusen Till Eulenspiegel از جمعاً ۳۰۰۰۰۰ جلد در ۱۹۲۰ به فروش رسید. بوک راجرز در ۱۹۳۹ و فلاش گردان ۱۹۳۴ نیز با کیفیتی مشابه ساخته شدند لاس. پیانوتز، بلوندی، سوپرمن، استریکس، در فرانسه یک و نیم میلیون به فروش رفتند.

اوج داستان در این گونه کاریکاتورها زمانی است که شکت یا پیروزی حاصل می شود. و این نوع کاریکاتور بیشترین نفوذ را در مردم به جهت روح جذابیت به خود اختصاص داده است. گرچه تصاویر در حال حاضر معمولی و مبتذل تر شده اند ولی قسمت های زیادی هنوز پاکی و اصالت و موضوع برتر خود را حفظ کرده اند. این نوع کاریکاتورهای دنباله دار در واقع عامل اصلی پیدایش و شکل گیری کاریکاتور متحرک بودند تنها تفاوت آن با کاریکاتور متحرک این بود که تعداد تصاویر افزایش یافته و زمان بندی بر آن اضافه گردید. در حالی که کاریکاتور دنباله دار در چند مرحله (غالباً) به پایان می رسد. از کاریکاتورهای معروف و با اهمیت دیگر می توان تن تن که در دهه ۴۰ توسط یک خبرنگار

